

Vest-Agder fylkeskommune

Kulturarv 2020

Strategi for kulturminnefeltet

Vniuersē Europe maritima ruisſe nau-
gationis deſcriptio.
Generale Paſchaerts van Europa ſee ver-
re die Zeezuſten ende Navigatiens ſtre-
kende zyn. geprekeſt door Lucas
Tanſe, Wagenaar vā Enthuſie.
Met Priuilegie tot 10. Loren.

Vest-Agder er landets sørligste fylke.

Det dekker et areal på mer enn 7 000 kvadratkilometer.

Kystlinjen strekker seg fra Åna-Sira til Blindleia og er på over 700 kilometer.

Fylket har 15 kommuner. Bortimot 90 prosent av befolkningen bor i kystkommunene.

Innbyggertallet er (pr. 1. oktober 2013) 177 906. Av disse bor 85 618 i Kristiansand.

Vest-Agder fylkeskommune ledes politisk av fylkestinget,
som velges gjennom fylkestingsvalget hvert fjerde år.

Fylkesordføreren er øverste politiske leder i fylkeskommunen.

Vest-Agder fylkeskommune er en betydelig arbeidsgiver med rundt 1470 ansatte.

Administrativ leder er fylkesrådmannen.

Fylkeskommunen er i senere år gitt et forsterket ansvar for regional utvikling.

Fylkeskommunen har ellers ansvaret for de videregående skolene,

fylkesveier, kollektivtrafikk og tannhelsetjenesten,

i tillegg til betydelige oppgaver innenfor næringsutvikling,

kultur, samferdsel, samfunnsplanlegging med videre.

For en mer detaljert presentasjon av mangfoldet

anbefales et besøk på vår hjemmeside:

www.vaf.no

Kulturarv 2020 er vedtatt av fylkestinget 30. april 2014

Illustrasjon motsatt side:

Fra Poul V. Løvenørn: Oplysende Beretninger for de Søefarende til de Specielle Kaarter over den Norske Kyst, 1800

Sjógvurín brýtur sum boðafles: “Haldið beint á Líðandisnes.”

Bølgene bryter på blindeskjær: “Hold kursen rett på Lindesnes”

Sigmunds kvæði eldra, færøysk middelalderballade

Kulturarv 2020 _____	3
Satsingsområder 2014-2020 _____	4
Historiske spor – arkeologi _____	6
De historiske byene _____	9
Uthavnene _____	12
Museumshavn _____	15
Industriarv _____	19
Krigens kulturminner _____	21
Troens kulturminner _____	23
Kulturhistoriske eiendommer _____	26
Kulturarv og regional utvikling _____	32
Fylkeskommunens rolle _____	33
Lokal forankring _____	33
Næringsliv og private eiere _____	34
Regionalt samarbeid _____	34
Museene _____	34
Forvaltning og saksbehandling _____	36

KULTURARV 2020

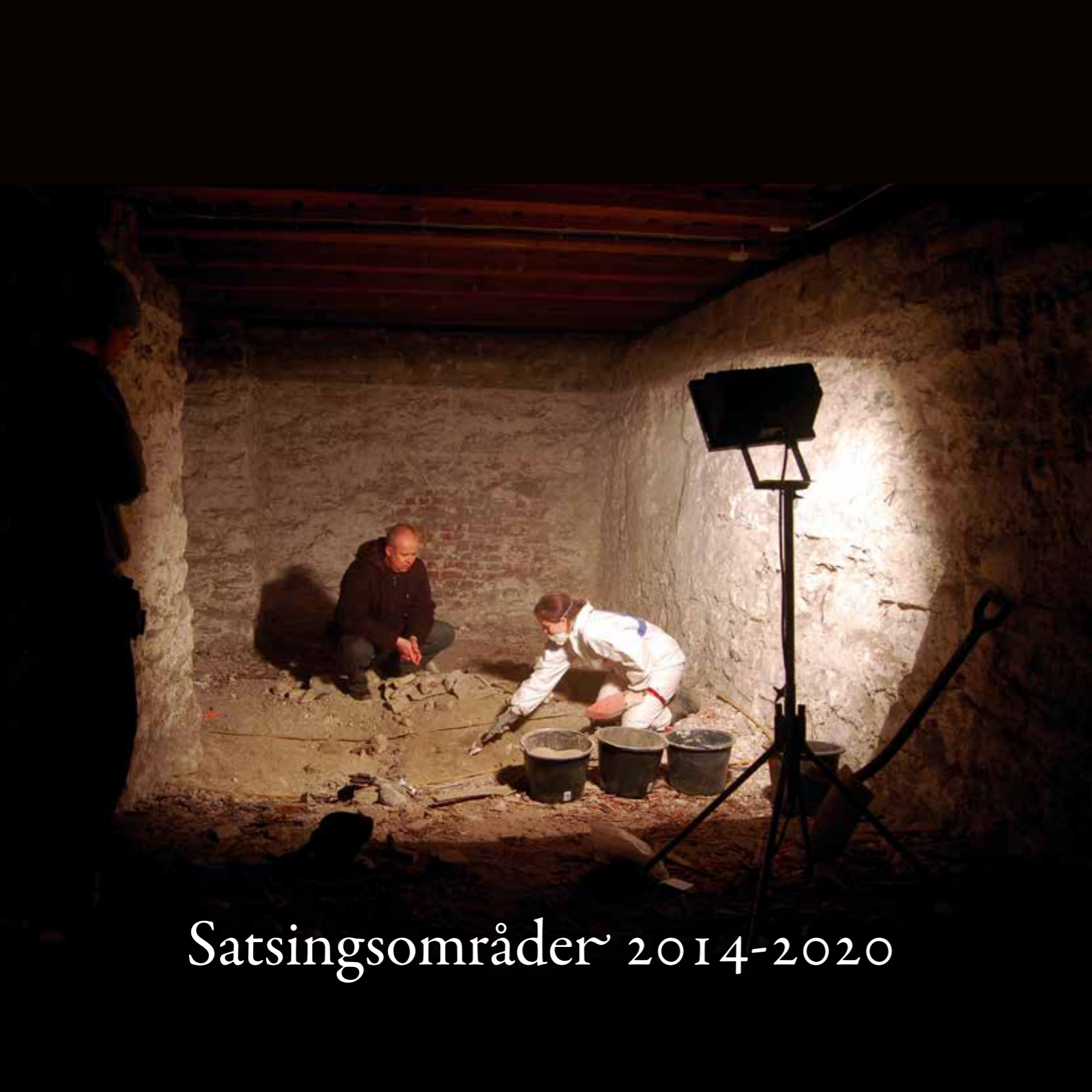
En eldre kvinne fra Spangereid – én av de største utvandrerbygdene i landet i nyere tid – formulerte seg slik:

"Her i bygda sysler vi med poteter, litt fisk og Amerika".

Sørlandets kultur og mentalitet er grunnleggende formet av skipstrafikken mellom øst og vest i Europa, den store handelsruten som i århundrer gikk forbi kysten vår. Havner og uthavner langs denne ruten har formidlet nye fortellinger, skikker, kulturuttrykk, smaker og folk like lenge. Dette preger hele landsdelen fra fjord til fjell. Denne innsikten må ligge til grunn for alt arbeid med kulturarven i fylket.

Strategien skal sikre at Vest-Agders kulturarv blir tatt vare på, formidlet og brukt på en effektiv og god måte. Hovedgrepet er å styrke museenes kjernevirksomheter og sørge for bedre lokal forankring gjennom samarbeid med kommuner og frivillige organisasjoner.

Fylkeskommunen vil styrke sitt arbeid med kulturarven med basis i kjerneverdiene samarbeid - kompetanse – folkestyre. Vi skal være et sted der forvaltning, formidling og utvikling går hånd i hånd. Åpenhet for ny teknologi, nye samarbeidsformer og formidlingsarenaer er en forutsetning for et effektivt og faglig fundert kulturminnevern. Det samme er utstrakt fagsamarbeid regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

Satsingsområder 2014-2020

Satsingsområder innenfor kulturarv

I fiden som kommer skal noen temaer være prioritert innenfor arbeidet med kulturarv i Vest-Agder. Innenfor dagens ressursramme prioriterer vi følgende:

- ◇ Historiske spor – arkeologi
- ◇ De historiske byene
- ◇ Uthavnene
- ◇ Museumshavn
- ◇ Industriarv
- ◇ Krigens kulturminner
- ◇ Troens kulturminner
- ◇ Kulturhistoriske eiendommer

Arkeologisk utgravning i Kristiansand domkirkes krypt.
Foto: Ann Monica Bueklev

Historiske spor – arkeologi

Materielle levninger etter menneskelig virksomhet er en viktig kilde til kunnskap om og opplevelse av regionens historie. Arkeologiens relevans for hele kulturarvfeltet må vektlegges sterkere. Fylkeskommunens arkeologiske virksomhet skal derfor være "grenseløs" og arbeide like naturlig med nyere tid som med middelalder og forhistorisk tid. Prioriterte områder er

- ◇ historisk arkeologi
- ◇ byggeskikk og bosetning
- ◇ kystkultur fra steinalder til seilskutetid
- ◇ dendrokronologi
- ◇ formidling

Forgylt relieffspenne fra folkevandringstid, funnet på Ytre Ågedal i Audnedal, nå del av utstillingen "Augandzi -Agder i trolspegelen" på Minne kulturhus, Åseral kommune. Foto: Nationalmuseet i København

Arkeologiske registreringer er en viktig del av fylkeskommunens ansvar innenfor kulturarvfeltet. Foto: Hege Andreassen

Flekkefjord med sin tette trehusbebyggelse er et bymiljø av nasjonal interesse.
Foto: Frans-Arne Stylegar

De historiske byene

Vest-Agder har fire historiske byer – Flekkefjord, Farsund, Mandal og Kristiansand. De har delvis forskjellig opprinnelse, men representerer på hver sin måte store kulturhistoriske verdier. Tilflyttingen til fylket skjer i hovedsak til byene, noe som stiller store krav til byutvikling. Prioriterte områder er:

- ◊ Økt håndverkskompetanse.
- ◊ Formidling av kunnskap til huseiere.
- ◊ Videreutvikle Byggeskikksenteret i Flekkefjord.
- ◊ Etablere en regional materialbank som ledd i næringsutvikling.
- ◊ Frede et mer representativt utvalg av bygninger og anlegg.
- ◊ Styrke vedlikeholdet av fredete museumsbygninger i offentlig eie, spesielt Andorsengården og Christoffer Beers hus.

Japans riksantikvar, Satoshi Yamato, og generalsekretær i Fortidsminneforeningen, Elisabeth Seip, på besøk på Byggeskikksenteret i Flekkefjord. Foto: Frans-Arne Stylegar

D

et er knyttet store verneverdier til sørlandsbyene. NB!-registeret er en database for alle som arbeider med planlegging og utvikling i byer av nasjonal kulturhistorisk interesse.

Registeret skal gi en til enhver tid så utfyllende oversikt som mulig over bymiljøer i Norge av nasjonal interesse. Samlingen av byområder har ingen juridisk status, men er ment å være et verktøy til nytte for forvaltning lokalt, regionalt og nasjonalt. Bykjernene i Flekkefjord, Farsund, Mandal og Kristiansand er omfattet av registeret.

Ikke bare trehus:
Murbyen i Kristiansand ble oppført i løpet av kort tid etter den ødeleggende bybrannen i 1892, og den karakteristiske bygningsmassen utført i historiserende stil er av stor interesse.
Foto: Frans-Arne Stylegar

Uthavnene

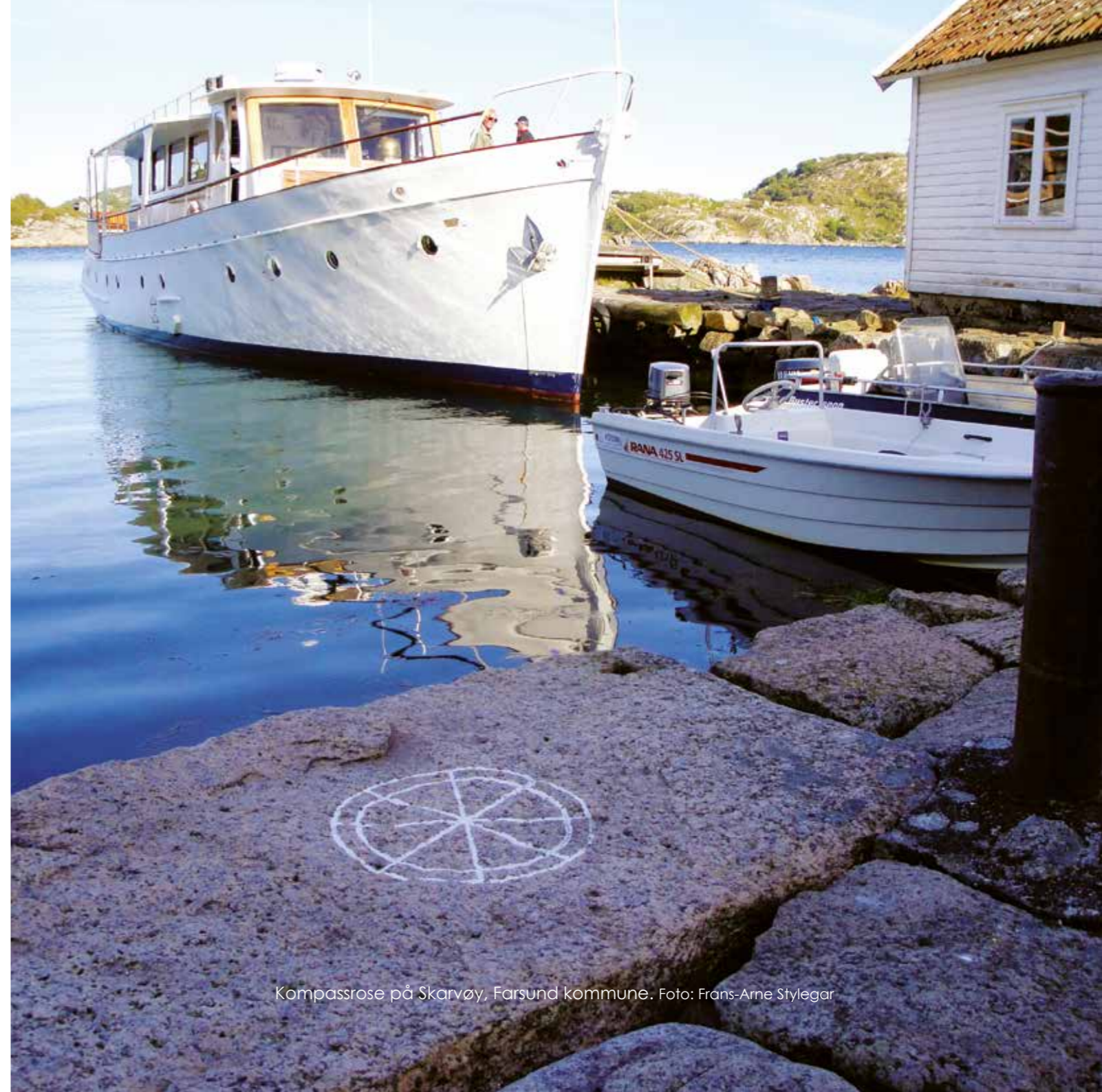
Så lenge seilskipene rådde grunnen var det stort behov for havner ute i leia der man kunne søke ly, få forsyninger og reparere skader. Uthavner som Ny-Hellesund, Skjernøysund, Svinør, Selør, Loshavn og Rasvåg vokste frem i seilskutetiden. Her fantes viktige funksjoner som tollbod, losstasjon, handel, poståpneri, skole og gjestgiverier. Uthavnene er unike kulturmiljøer. De er betydningsfulle også i internasjonal sammenheng. Prioriterte områder er:

- ◇ Følge opp kulturmiljøfredningen i Ny-Hellesund.
- ◇ Formidling, herunder lage byggeskikkveileder.
- ◇ Arbeide for at uthavnene på Sørlandet får status som verdensarv (UNESCO).

Sommer, sol og Sørland: Uthavnene i landsdelen er av svært stor betydning for landsdelens identitet. Ny-Hellesund i Søgne kommune, én av de best bevarte uthavnene, er dessuten foreslått fredet på grunn av sin store kulturhistoriske verdi.

Foto: Bjarne Tresnes Sørensen

Kompassrose på Skarvøy, Farsund kommune. Foto: Frans-Arne Stylegar

Museumshavn

Kristiansand og Vest-Agder har en av landets største og mest representative flåter av kulturhistoriske fartøyer, med blant annet DS Hestmanden, Fullriggeren Sørlandet og Gamle Oksøy. Byen og landsdelen har rik maritim kulturhistorie og et maritimt kulturlandskap med kulturmiljøer av nasjonal og internasjonal verdi. Kristiansand har en godt utbygd maritim infrastruktur med alle nødvendige fasiliteter for vern og bruk av kulturhistoriske fartøyer. Regionen har dessuten flere kompetanseinstitusjoner og et sterkt frivillig engasjement knyttet til bevaring og bruk av kystkultur og kulturhistoriske fartøyer. Prioriterte områder er:

- ◊ Følge opp fylkestingets prinsippvedtak om å utvikle en nasjonal museumshavn i Kristiansand for å skape opplevelser og formidle kunnskap om kystkulturen og den maritime kulturarven.
- ◊ Styrke den håndverksmessige spisskompetansen ved Bredalsholmen dokk- og fartøyvernsenter, herunder arbeide for at tradisjonelle håndverksprosesser som stålklinking gis status som verneverdige håndverksfag.
- ◊ Bidra til at det etableres en museumshavn for mindre fartøyer og et aktivitetsbygg i Nodeviga.

Hestmanden (i bakgrunnen) og Setaco (tidl. Parat), sistnevnte ble bygd som dampslupp ved KMV så tidlig som i 1868, og gikk blant annet i rutetrafikk mellom byen og Topdal. Foto: Frans-Arne Stylegar

K

ulturminner er alle spor etter menneskers aktiviteter og nærvær i våre omgivelser. De kan være flere tusen år gamle eller de kan være fra i går, og forteller om alt fra historiske begivenheter til hverdagsliv.

Kulturminner er kikkehull inn i en annen verden. Noen deler av historien har satt kraftige spor etter seg med mange eller prangende levninger, mens andre tidsrom bare har etterlatt seg få og beskjedne spor. Mennesker fra forskjellige samfunnslag har satt sine ulike spor.

Vest-Agder er rikt på kulturminner. Den svært varierte naturen i fylket har gitt grunnlag for mange særpregete og verdifulle kulturlandskap.

Tettbygde kommuner som Kristiansand har mange kulturminner fra nyere tid, mens landbrukskommuner som Farsund har mange arkeologiske fornminner.

De automatisk fredete kulturminnene er imidlertid ujevnt fordelt på de ulike kommuner, idet Farsund kommune med Lista har nær halvparten av de registrerte fornminnene.

Kulturminner i Vest-Agder – i tall

110 vedtaksfredete bygninger og anlegg fordelt på 64 lokaliteter

14 000 automatisk fredete kulturminner fordelt på 10 000 lokaliteter

23 000 Sefrak-registrerte bygninger fra før år 1900

Restaureringskompetanse er avgjørende for et moderne kulturminnevern.
Foto: Helge Paulsen

Erik Tesaker viser frem gamle arbeidsteknikker på Handverksfabrikken på Gyland, Flekkefjord kommune. Han fikk fylkeskommunens kulturminnevernpris i 2012 for restaureringen av den gamle trevarefabrikken. Foto: Bjarne Tresnes Sørensen

Industriarv

Vest-Agder er i dag Norges største industrifylke når man unntar oljevirkksomheten. Industristeder som Vennesla, Knaben og Sjølingstad har lange og sterke tradisjoner. Eksport av fisk og trelast har vært en avgjørende faktor i plasseringen og utviklingen av de fleste byer og tettsteder i fylket.

På 1950-tallet var Mandal og Flekkefjord landets to største industribyer regnet etter folketall. Prioriterte områder er:

- ◇ Videreutvikle arbeidsgruppen for bevaring og dokumentasjon av industrihistorie.
- ◇ Arbeide for gjenbruk av nedlagte bygninger og anlegg.
- ◇ Videreføre arbeidet med formidling av Marnamotorens historie.
- ◇ Prioritere arbeidet med helhetlige teknisk-industrielle kulturmiljøer med utgangspunkt i Sjølingstad Uldvarefabrik, Setesdalsbanen, Knaben gruvor, Flekkefjordbanen og Bredalsholmen.
- ◇ Videreutvikle Setesdalsbanen som teknisk industrielt kulturminne, herunder verkstedsområdet på Grovane, Steinsfoss tømmerrenne, damanlegget på Kringsjø samt Nomeland kraftstasjon.

Utsikt fra det tidligere tyske kystfortet på Landehobde i Mandal kommune.
Foto: Frans-Arne Stylegar

Krigens kulturminner

Forsvarsanlegg og krigsminner forteller om viktige og dramatiske tidsperioder. Garnisonsbyen Kristiansand og anlegg som festningene Fredriksholm og Christiansholm er av stor regional og nasjonal betydning. Kystfortene Møvik, Helgøya, Landehobde, Hausvik, Festung Lista og Hågåsen visualiserer det massive tyske militære nærværet på Sørlandet under 2. verdenskrig. Møvik med Batterie Wara har dessuten status som Nasjonalt festningsverk. Krigsminnene utgjør en stor ressurs i reiselivssammenheng. For å ta denne ressursen i bruk, må anleggene tilrettelegges og formidles. Prioriterte områder er:

- ◇ Videreutvikling av Nordberg fort og Festung Lista som besøksmål.
- ◇ Tilrettelegging og formidling av kystfortene.
- ◇ Kartlegging og dokumentasjon av gjenværende anlegg fra Den kalde krigen med tanke på fremtidig vern og utvikling.
- ◇ Skjøtsel og restaurering av anlegg på Odderøya.

Kirkemurstrapp ved Farsund kirkegård. På 1800-tallet var det blitt vanlig å gravlegge også mennesker som hadde tatt sitt eget liv på kirkegården, men fremdeles fikk man ikke bære kistene deres inn gjennom den vanlige inngangsporten. Kirkemurstrappen på Varbakk er et uvanlig kulturminne.
Foto: Frans-Arne Stylegar

Troens kulturminner

Vest-Agder er kjent for et aktivt menighetsliv og sine mange frimenigheter. De nære forbindelsene til Holland førte til at reformert kristendom fikk en viss oppslutning alt på 1600-tallet, mens det ble etablert en brødremenighet på Lista på 1700-tallet. Etter 1850 vokste lekmannsbevegelsen frem som en del av det folkelige organisasjonslivet. Bedehus med navn som Emmaus, Betlehem og Zoar vitner om en særegen kultur. Kirkene er ofte sentralt plassert i særpregede og verdifulle kulturmiljøer. Fylkeskommunen har fra 2013 ansvar for listeførte kirkers omgivelser. Prioriterte områder er:

- ◇ Sikre og formidle de kulturhistoriske verdiene knyttet til de listeførte kirkene.
- ◇ Sikre og formidle viktige bedehus og frikirkelige bygninger.
- ◇ Utarbeide en felles mal for verneplan for gravminner.

K

irker bygget før 1650 er automatisk fredet. I Vest-Agder gjelder dette middelalderkirkene Oddernes, Tveit, Spangereid og Vanse, samt renessansekirkene Harkmark og Søgne gamle.

Alle kirker oppført mellom 1650 og 1850 er listeførte, og det samme gjelder en del spesielt verneverdige kirker oppført etter 1850. Av sistnevnte kategori har vi tre i Vest-Agder: Kristiansand domkirke, Grim kirke i Kristiansand og Haughom kapell i Sirdal.

De listeførte kirkene med byggeår mellom 1650 og 1850 er:

Vennesla, Øvrebø og Hægeland i Vennesla kommune,
Greipstad og Finsland i Songdalen kommune,
Mandal og Holum i Mandal kommune,
Laudal, Bjelland og Øyslebø i Marnardal kommune,
Vigmostad i Lindesnes kommune,
Konsmo og Grindheim i Audnedal kommune,
Åseral i Åseral kommune,
Lyngdal, Kvås og Austad i Lyngdal kommune,
Hægebostad og Eiken i Hægebostad kommune,
Spind i Farsund kommune,
Kvinesdal, Feda og Fjotland i Kvinesdal kommune,
Flekkefjord, Bakke, Hidra og Gyland i Flekkefjord kommune
og **Lunde** i Sirdal kommune.

Grindheim kirkes praktfulle, rosemalte interiør fra 1791, utført av Tore Asbjørnsson Risøyne fra Fjotland.
Foto: Berit K. Høyland

Kulturhistoriske eiendommer

Fylkeskommunen har gjennom årene anskaffet seg flere kulturhistoriske eiendommer. Dette har vært for å sikre stedene for allmenheten. Blant eiendommene finnes steder av ulik karakter slik som Nordberg Fort, Sosteli, Odderøya fyr og Romsviga. Mange av eiendommene er fredet etter Kulturminneloven og alle har stor kulturhistorisk verdi. Det er knyttet ulike utfordringer til eiendommene. Prioriterte områder er:

- ◇ Utrede en ny eierorganisasjon for kulturhistoriske anlegg og eiendommer i regionen i samarbeid med aktuelle kommuner og institusjoner.
- ◇ Overføre Odderøya fyr og Romsviga til VAM for å styrke museets posisjon og bedre utnytte stedenes potensial som formidlingsarena og besøksmål.
- ◇ Sørge for FDV-planer (forvaltning, drift og vedlikehold) for alle eiendommene.

Kystbruket Romsviga ble kjøpt av fylkeskommunen i 2002.
Foto: Peder Austrud

Fredet – vernet – bevaringsverdig

Hva er fredning og vern, og hvordan brukes lovverket til å gjennomføre dette? Og hva betyr automatisk fredning og vedtaksfredning?

De aller fleste kulturminner har først og fremst betydning i lokal og regional sammenheng, og det er kommunenes ansvar å ivareta disse. Slike kulturminneverdier sikres blant annet gjennom kommunens arbeid med reguleringsplaner.

Regulering til hensynssone bevaring

Kommunen er reguleringsmyndighet. Kommuneplanen bør inneholde overordnede planbestemmelser om bevaring i kommunens arealplanlegging. Plan- og bygningsloven hjemler også regulering til hensynssone bevaring for bygninger og andre kulturminner.

Også interiører i verneverdige bygninger kan reguleres til hensynssone bevaring.

Utvelgelsen av det som skal reguleres til bevaring (vernes), bør gjøres med bakgrunn i en faglig begrunnelse. Reguleringsplanen bør derfor utformes i samråd med kulturminneforvaltningen, lokale museer, historielag osv.

forts.

Kulturlandskapet på Vest-Lista er blant de eldste menneskeskaptede omgivelser i Norge.
Foto: Silje Hauge

Fredning etter kulturminneloven

Fredning etter kulturminneloven er et virkemiddel som blir brukt for å sikre kulturminner eller -miljøer som er av vesentlig nasjonal verdi.

I Kulturminneloven finnes to hovedtyper av fredning:

- fredning ved lov (automatisk fredning)
- fredning gjennom vedtak (vedtaksfredning)

Automatisk fredning innebærer at en del typer kulturminner er fredet direkte i lovteksten, i motsetning til ved fredning, der eget vedtak er nødvendig. Alle kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet. Automatisk fredede kulturminner har også etter loven en sikringssone på 5 meter rundt seg.

Stående bygninger fra perioden 1537-1649 kan erklæres automatisk fredet.

Skipsfunn som er eldre enn 100 år fra skipets, utstyrets, eller lastens produksjonsår, er Statens eiendom.

En *vedtaksfredet* bygning eller anlegg er et kulturminne fra etter 1537 som er fredet ved vedtak etter bestemmelsene i kulturminneloven.

Man kan også frede helhetlige *kulturmiljøer* (f.eks. en uthavn som Ny-Hellesund) som et samlet kulturmiljø, samt historiske fartøyer.

Midlertidig fredning kan vedtas dersom et kulturminne er truet eller utsatt for fare, eller dersom man vil evaluere kulturminnet med tanke på permanent fredning.

Kulturarv og regional utvikling

Fylkeskommunens rolle

Som regional kulturminnemyndighet har fylkeskommunen en rekke lovpålagte oppgaver for å sikre kulturminner av nasjonal og regional verdi. Fylkeskommunen er en utviklingsaktør for hele regionen. Verdiskaping med utgangspunkt i kulturarven er en del av dette.

Fylkeskommunens virksomhet skal være basert på et samarbeid med andre. Det være seg kommuner, kulturinstitusjoner, skoler, private eiere eller frivillige.

Fylkeskommunen deltar i faglige nettverk og samarbeid regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

Lokal forankring

Lokal tilhørighet og eierskap er av stor betydning for forståelse, vern og bruk av kulturminnene. Kommunene i Vest-Agder har et hovedansvar for sine lokale kulturminner. Fylkeskommunen, kommunene og museene skal samarbeide om bevaring og utvikling av kulturminnene i regionen.

Samarbeidet skal skje med utgangspunkt i kommunale kulturminneplaner og samarbeidsavtaler, og sammen med relevante aktører som historielag og friluftsråd. Dette skal bidra til utvikling basert på kulturminnene som ressurs og til en bedre og mer effektiv behandling av plan- og byggesaker.

Lokale historielag, museer og venneforeninger er viktige samarbeidspartnere. Et godt kulturminnevern forutsetter en frivillig sektor med stor aktivitet.

Huseby kongsgård på Lista, med den restaurerte Kongeveien fra 1777 i forgrunnen. Foto:Frans-Arne Stylegar

Næringsliv og private eiere

Stolthet og engasjement hos private eiere av kulturminner er viktig. Fylkeskommunen skal stimulere og legge til rette for bruk og gjenbruk av kulturminner i næringssammenheng.

Fylkeskonservatoren skal være en kulturminnefaglig støtte for de regionale næringsselskapene og Innovasjon Norge.

Regionalt samarbeid

Aust-Agder fylkeskommune er en hovedsamarbeidspartner innenfor kulturarvfeltet, slik det er nedfelt i Regionplan Agder 2020. Samarbeidet skal konkretiseres gjennom en felles kulturstrategi.

På flere områder innenfor feltet er utfordringene felles og aktørene grenseoverskridende i virksomheten sin. Fartøyvern og satsing på de historiske uthavnene er eksempler på områder som krever økt samarbeid. Samarbeid og samlokalisering vil styrke de ulike fagmiljøene innenfor kulturarvfeltet.

Museene

Regionens museer er viktige samarbeidspartnere for fylkeskommunen. Som regionens kulturhistoriske museum er Vest-Agder-museet hovedsamarbeidspartner. Agder naturmuseum og botaniske hage, Stiftelsen Arkivet, Lindesnes fyrmuseum og Bredalsholmen dokk- og fartøyvernssenter er viktige spesialmuseer med nasjonale oppgaver innenfor sine ansvarsområder.

Rollefordelingen mellom museene og fylkeskommunen skal være slik at man utfyller hverandre på best mulig måte. Dette betyr at flere oppgaver og ressurser bør flyttes fra fylkeskommunen til museene.

Der det er mulig skal fylkeskommunen gjennom sin virksomhet støtte opp under museets faglige satsinger. Det være seg gjennom den arkeologiske del av virksomheten, det internasjonale engasjementet, utviklingsarbeidet i kommunene og støtten til de frivillige miljøene.

De ubemannende museene i fylket skal få bedre faglig oppfølging gjennom utvikling av en regional museumstjeneste i regi av Vest-Agder-museet.

Setesdalsbanen er et levende museum. Foto: Kjetil Jøssang

Forvaltning og saksbehandling

Fylkeskommunen har et vesentlig ansvar for å sikre at de nasjonale målene for kulturminnevernet oppfylles. Myndighet og forvaltningsansvar for kulturminner er fordelt mellom stat, fylkeskommune og kommuner.

Hensikten med å utarbeide retningslinjer for forvaltning og saksbehandling av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap er å oppnå mer forutsigbarhet og likhet i håndteringen av kulturminneverdiene i Vest-Agder. Det er særlig lagt vekt på å tydeliggjøre skillet mellom lokalt, regionalt og nasjonalt forvaltningsansvar.

Fylkeskommunen skal påse at statlige og regionale kulturminneinteresser ivaretas. Fylkeskommunen har først og fremst ansvar for å vurdere og gi uttalelser til tiltak som berører kulturminner og kulturmiljøer av regional og nasjonal verdi, mens tiltak som berører kulturminner og kulturmiljøer av mer lokal verdi, er et kommunalt anliggende.

Den gamle tettbebyggelsen på Feda i Kvinesdal kommune er regulert til bevaring og passes godt på av eiere og kommunen. Foto: Frans-Arne Stylegar

Hvilke saker behandler fylkeskommunen som regional kulturminneforvaltning?

Saker som SKAL sendes til fylkeskommunen

I henhold til kulturminneloven, statlige forskrifter, retningslinjer og rundskriv, plan- og bygningsloven samt regionale føringer skal følgende saker sendes til fylkeskommunen som regional kulturminneforvaltning:

Automatisk fredete arkeologiske kulturminner

- Byggesaker og andre tiltak som berører automatisk fredete kulturminner og deres sikringssoner.
- Arealplaner, tiltak og inngrep i sjø og vassdrag må avklares i forhold til kulturminner i og under vann.
- Søknader om nydyrking, driftsveier i landbruk og skogbruk, kabel- og rørledningsgrøfter.
- Konesjonssaker i forbindelse med energiutbygging.
- Planer om hogst i områder som berører automatisk fredete kulturminner.
- Deling av grunneiendommer i LNF-områder i forbindelse med nybygging.

Verneverdige bygninger og anlegg

- Byggesaker og andre tiltak som berører automatisk fredete stående byggverk fra perioden 1537-1650. Unntatt fra dette er kirker eldre enn 1650, som skal behandles av Riksantikvaren.
- Tiltak på vedtaksfredete bygninger og kulturmiljøer.
- Tiltak på forskriftsfredete bygninger og anlegg som ikke lenger er i statens eie. Tiltak på forskriftsfredete kulturminner i statens eie behandles av Riksantikvaren.

- Søknad og vedtak om riving eller vesentlig endring av bygninger eller anlegg oppført før 1850.
- Tiltak på statens listeførte bygninger og kulturminner prioritert i sektorvise landsverneplaner som ikke er i statens eie, herunder jernbanebygninger, prestegårder og fyr, Selv om de er i statens eie. Tiltak på andre kulturminner i statens eie behandles av Riksantikvaren.
- Dispensasjonssaker innenfor områder av *nasjonal og eller regional verdi* som er regulert til spesialomåde bevaring eller hensynssone, herunder tiltak på eksisterende bygninger og anlegg av nasjonal/regional verdi, samt søknader og meldinger om nye bygg og andre tiltak innenfor området.

Kirker og kirkegårder

- Arealplaner og tiltak i listeførte kirkers omgivelser.
- Arealplaner og tiltak knyttet til middelalderkirkegårder.

Kulturmiljøer og landskap

- Søknader og meldinger om større tiltak innenfor kulturmiljøer og kulturlandskap som er vurdert å være av nasjonal og/eller regional verdi, herunder områder som er avsatt som hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel og områder omfattet av Riksantikvarens NB!-register.

Arealplaner, dispensasjoner og konsekvensutredninger

- Kommuneplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner og bebyggelsesplaner: Varsel om oppstart av planarbeid og offentlig ettersyn av planforslag, samt vedtatt plan.
- Dispensasjonssøknader etter pbl § 7 som berører nasjonale/regionale kulturminneverdier.
- Konsekvensutredninger: Planprogram, melding med forslag til utredningsprogram, fastsatt utredningsprogram og selve konsekvensutredningen.

Grønningen fyr.
Foto: Arve Lindvig

Saker som KAN sendes til fylkeskommunen

- Tiltak på bygning og anlegg av lokal verdi som er regulert til spesialområde.
- Søknad om tilskudd til kulturminner gjennom SMIL - Spesielle miljøtiltak i jordbruket.
- Tiltak på ikke-listeførte kirker oppført etter 1850.
- Bygge- og rivesaker på bygninger som i kommunale kulturminneplaner er vurdert å være av høy verneverdi.
- Tiltak som berører SEFRAK-registrerte bygninger oppført etter 1850 som kommunen anser har kulturhistorisk interesse ut over lokal verdi.
- Tiltak som berører bygninger og bygningsmiljøer fra 1900-tallet som ikke er SEFRAK-registrert, men som kommunen anser har kulturhistorisk interesse ut over lokal verdi.

Saker som IKKE skal sendes til fylkeskommunen

- Henvendelser fra private utbyggere og grunneiere i forbindelse med rullering av kommuneplanens arealdel.
  - Bygge- og rivesaker for bygninger som i kommunale kulturminneplaner har lav verneverdi.
  - Bygge- og rivesaker for bygninger av kun lokal verdi som er yngre enn 1850.
  - Lokale tilretteleggingsprosjekter og skjøtelsesplaner. Dette gjelder ikke for arkeologiske kulturminner.
  - Henvendelser fra eiendomsmeglere, selgere og kjøpere om planstatus og vernestatus i forbindelse med kjøp og salg av eiendommer.
-

Saker som skal sendes DIREKTE til Riksantikvaren

- Tiltak på og i kirker bygget før 1650, alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 og listeførte kirker bygget etter 1850.
- Tiltak på bygninger og anlegg i statens eie. Unntatt fra dette er tiltak på jernbanestasjoner, prestegårder og fyr, som behandles av fylkeskommunen.

Krav til dokumentasjon i saker som oversendes fylkeskommunen

For å få en raskere, mer effektiv og god saksbehandling, er det viktig at saker som oversendes er så godt opplyst at fylkeskommunen kan gi en uttalelse uten å måtte be om mer informasjon.

- I forbindelse med oppstart av reguleringsplaner bør planområdet beskrives med landskap, eksisterende bebyggelse og kjente kulturminner.
- I forbindelse med bygge- og rivesaker bør det følge med navn på eventuell reguleringsplan bygningen ligger innenfor, samt bestemmelser og plankart, Sefrak-nummer (finnes i GAB), plan- og fasadetegninger av eksisterende og ny situasjon, bilder av bygningen og næromgivelsene, samt dokumentasjon av byggeår, byggemåte, materialbruk, teknisk tilstand og eventuelle skader.
- Private varsel om oppstart av reguleringsplaner bør ha vært tatt opp med kommunen i forhåndskonferanse eller på annen måte før de blir sendt til fylkeskommunen. Referat fra oppstartmøte bør oversendes.
- Byggesaker oversendt fra private bør ha vært tatt opp med kommunen i forhåndskonferanse eller på annen måte før de sendes til fylkeskommunen. Kommunens forhåndsvurdering bør følge saken.

Stabbe fra Bjelland.
Foto: Bjørn Kåre Nilssen

Kommunale kulturminneplaner

En kulturminneplan er kommunens egen sammenstilling og evaluering av kulturminner og kulturmiljøer, og vil være et godt utgangspunkt for at forvaltningen av kulturminneverdiene får en tydeligere plass i saksbehandling og arealforvaltningen i kommunen.

En kulturminnevernplan kan også brukes som ledd i tilrettelegging av kulturminner og formidling av kommunens kulturhistorie. For å utnytte lokalkunnskap og sikre eierskap for kulturminneplanen blant befolkningen, bør den utarbeides i samråd med innbyggerne, folkebibliotek, museer, historielag og andre interesseorganisasjoner.

Spesielt om vedlikehold og istandsetting av bygninger regulert til bevaring e.l.

For å opprettholde den kulturhistoriske verdien av en bygning eller et anlegg bør vedlikehold og istandsetting utføres etter følgende antikvariske retningslinjer:

- Mest mulig av bygningens egenart bør bevares. Opprinnelige eller eldre eksteriørmessige detaljer som panel, listverk, vinduer, dører og taktekking bør bevares i så stor utstrekning som mulig. Tilbakeføring til opprinnelig utseende skal gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag. Tidligere situasjon kan for eksempel dokumenteres ved hjelp av gamle foto, tegninger og lignende.
- Ved restaurering og vedlikehold bør inngrepene være så små som mulig, og det bør brukes tradisjonelle materialer og metoder.
- Det er bedre å vedlikeholde enn å reparere, og det er bedre å reparere enn å skifte ut.
- Ved nødvendig utskiftning av bygningsdeler bør det brukes identiske kopier av opprinnelige materialer. Ta eventuelt vare på utskiftede deler som dokumentasjon.
- Skjulte deler av bygningen – konstruksjonen – er like viktig å bevare som de synlige.
- Tidligere endringer og ombygginger er en del av en bygnings historie, og kan i mange tilfeller være viktig å bevare.

Bygninger, anlegg og områder fra nyere tid fredet etter kulturminneloven

- Forvaltningen av bygninger, anlegg og områder som er vedtaksfredet etter kulturminnelovens §§ 15, 19 og 20 er delegert fra Riksantikvaren til fylkeskommunen. Det samme gjelder bygninger, anlegg og områder som er forskriftsfredet, og som ikke lenger er i statens eie.
- Dersom det i fredningsvedtak for bygninger og anlegg ikke er gitt nærmere regler om fredningens innhold, må ingen rive, flytte, påbygge, endre, forandre materialer eller farger eller foreta andre endringer som går lenger enn vanlig vedlikehold.
- Enhver forandring av bygningers eksteriør, interiør eller konstruksjon som går ut over vanlig vedlikehold skal forhåndsgodkjennes av fylkeskommunen.
- Der det foreslås tiltak som går utover vanlig vedlikehold, kan det gis dispensasjon til tiltaket, men det forutsetter at tiltaket ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturminnet.
- Riksantikvaren kan i særlig tilfelle gjøre unntak fra vedtak om fredning og fredningsbestemmelser for fredete kirker fra perioden 1537- 1649, samt fredete byggverk m.v. i statens eie.
- For bestemte typer av fredete byggverk m.v. i statens eie kan Riksantikvaren bestemme at dispensasjonsmyndigheten skal overføres til fylkeskommunen. Dette gjelder p.t. prestegårder, jernbanestasjoner og fyrstasjoner.

Automatisk fredete kulturminner

- Ved planlegging av offentlige og større private tiltak kan fylkeskommunen kreve at det foretas arkeologiske registreringer forut for eventuell godkjenning av planen.
- Tiltakshaver (kommunen) har etter kulturminneloven plikt til å undersøke om et tiltak vil virke inn på automatisk fredete kulturminner. Plikten er knyttet til tiltak både på land og i vann.

- Arkeologiske undersøkelser eller registreringer skal være gjennomført i forkant av at fylkeskommunen avgir endelig uttalelse ved offentlig ettersyn av regulerings- og bebyggelsesplaner
- Kommunen kan ikke fatte endelig vedtak i saken før registrering er gjennomført og fylkeskommunens endelige vurderinger av disse er gjort.
- De økonomiske omkostningene som er forbundet med arkeologisk registrering, kan belastes tiltakshaver.
- Ved mindre, private tiltak kan staten bære kostnadene ved undersøkelsene helt eller delvis. Med mindre tiltak menes mindre utbyggingstiltak som f.eks . bolig, tilbygg, garasje, grøftegraving, nydyrking eller lignende i regi av privatpersoner.

Dispensasjon fra kulturminneloven

- I tilfeller hvor tiltak har stor samfunnsmessig betydning eller inngrepene er små, kan det gis dispensasjon fra kulturminnelovens bestemmelser om automatisk fredning.
- Melding om et planlagt tiltak som kan virke inn på et automatisk fredet kulturminne, er å anse som en søknad om dispensasjon for tiltaket.
- Fylkeskommunen formulerer søknaden og gir sin tilråding til Riksantikvaren, som avgjør om, og i tilfelle på hvilken måte, tiltaket kan iverksettes.
- Dersom det søkes om dispensasjon gjennom reguleringsplan m.v, skal eventuelle dispensasjoner foreligge og innarbeides i planen før den kan vedtas av kommunen.
- Før en plan som omfatter et dispensert kulturminne skal realiseres, må fylkeskommunen kontaktes for gjennomføring av et kostnadsvedtak etter kml § 10. Ved Riksantikvarens vedtak om kostnader etter § 10 er det tilknyttet en tre ukers klagefrist.

Spesielt om metallsøking

Flere og flere historieinteresserte driver med metallsøking. Det er en spesialisert hobby som krever en del av utøveren, og i noen tilfeller vil man kunne komme i berøring med kulturminneloven.

Metallsøking er en givende hobby som krever at utøveren setter seg inn i Kulturminnelovens bestemmelser. Fylkeskommunen har i tillegg utarbeidet visse "kjøreregler" for den som vil drive med metallsøking. Foto: Frans-Arne Stylegar

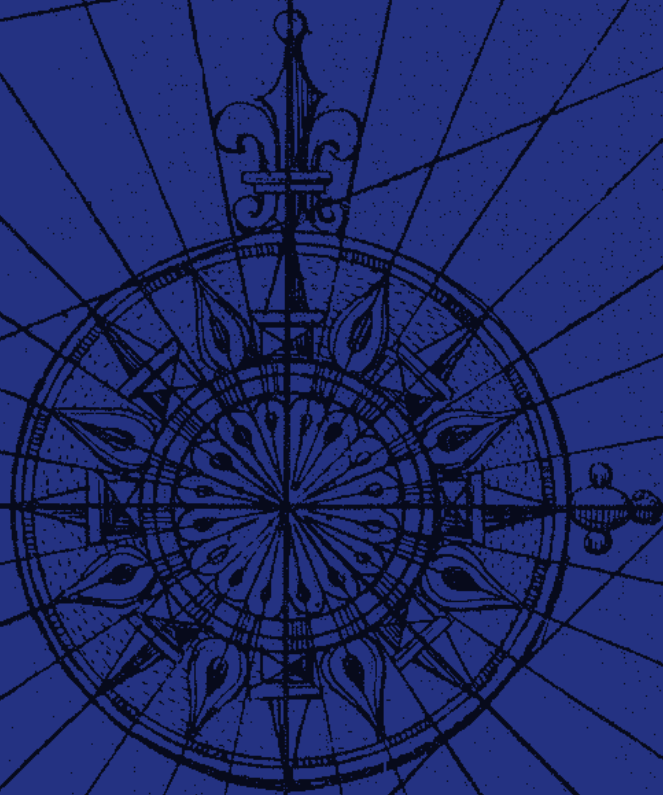
Fylkeskonservatoren ønsker og er avhengig av et godt samarbeid med dem som praktiserer denne hobbyen. På den måten kan vi sikre nøyaktig registrering og best mulig håndtering av gjenstandsfunn. Det finnes flere klubber som organiserer detektorister, og vi har lenge hatt et godt samarbeid både med Norges Metallsøkerforening og Rygene Detektorklubb.

Arkeologiske gjenstander som fremkommer gjennom metallsøking er en viktig kilde til Vest-Agders historie. Derfor kommer Fylkeskonservatoren til å følge opp innrapporterte funn. Innleverte gjenstander viderefremmes til Kulturhistorisk museum i Oslo, som håndterer spørsmålet om finnerlønn i forhold til Riksantikvaren. Vest-Agder-museet har ansvar for ivaretagelsen av eventuelle gjenstandsfunn fra nyere tid.

- Bruk av metallsøker bør helst skje i dyrket mark, og ikke dypere enn pløedybde (ca. 20-25cm). Bruk av metallsøker i skog og utmark vil lettere kunne føre til skade på arkeologiske funn, da funnomstendighetene til gjenstandene kan bli forstyrret.
- Kulturminneloven inneholder klare regler for hvor man kan søke med metaldetektor og grave, samt hvilke funn som er leveringspliktige. Gjenstander fra middelalderen og tidligere og mynter fra før 1650 er statens eiendom. Finner plikter å melde funnet til Fylkeskonservatoren.
- Også yngre funn kan være viktige for den lokale personal- og kulturhistorien, og vi anbefaler at man kontakter sitt lokale museum eller historielag i slike tilfeller.
- Det er ikke tillatt å grave der det finnes kjente automatisk fredete kulturminner. Rundt slike kulturminner er det dessuten en sikringsone på 5 meter, der det heller ikke er tillatt å gjøre inngrep.
- Dersom man finner og graver opp gjenstander som åpenbart er fra middelalderen eller tidligere, skal Fylkeskonservatoren kontaktes.
- Vi anbefaler å bruke www.kulturminnesok.no, men det er viktig å være klar over at også synlige automatisk fredete kulturminner som ikke ligger i denne basen, eller som har unøyaktig geometri, er omfattet av bestemmelsene om automatisk fredning.

Wibens.

Omslag: Utsnitt av Europakart av Antoniz Waegenaer.
Fra "Spiegel der Zeevaerd", Leyden, 1585.
Produksjon: Bjorvand & co AS